



SOROSA FONDS – LATVIJA

Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību

Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā

Kopsavilkums

Rīga 2001

A Passport to Social Cohesion

Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību

Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā
Kopsavilkums



SOROSA FONDS – LATVIJA

Kopsavilkuma veidotāji:

Guntars Catlaks, Sorosa fonds – Latvija

Indra Dedze, Sorosa fonds – Latvija

Stīvens Heinemans (Stephen Heyneman), Vanderbilta universitāte, Tenesijas štats, ASV

Kārlis Krēslīns, Stokholmas Ekonomikas augstskola Rīgā

Kopsavilkums

Ievads

Izglītība, iespējams, ir pati nozīmīgākā sabiedriskā sektora joma Latvijā. Visās demokrātiskās sabiedrībās tās locekļiem ir jāsaprot pieņemtie lēmumi un jāvienojas par to pieņemšanu. Latvijā ir nepieciešams izvērst plašākas diskusijas par izglītības jautājumiem pirms lēmumu pieņemšanas, nevis pēc tam. Ar šo pārskatu mēs gribētu rosināt šāda veida diskusijas. Pārskats pamatā ir balstīts uz jau agrāk veiktiem pētījumiem, ko izplatījis Izglītības un zinātnes ministrija, ESAO (OECD), Pasaules banka, ANO Attīstības programma, kā arī mūsu finansētie pētījumi.

Sorosa fonds – Latvija ir iecerējis katru gadu publicēt ziņojumus par aktuāliem izglītības jautājumiem. Tomēr neviens ziņojums nespēj aptvert pilnīgi visas svarīgās problēmas. Šajā pārskatā iekļauti atsevišķi pamatizglītības, vidējās, augstākās, profesionālās un pieaugušo izglītības jautājumi, kā arī ar skolotāju darbu un izglītības pētniecību saistīti temati. Katrā jomā ir nopietnas problēmas, kas būtu risināmas pēc iespējas ātrāk.

Nobeigumā ir piedāvāti ieteikumi. Katrs no tiem ir nozīmīgs, bet sabiedrība varētu piedāvāt vēl daudzus citus ieteikumus. Un, ja tā notiktu, mēs uzskatītu, ka pārskats ir sasniedzis savu mērķi.

Pamatizglītība un vidējā izglītība

Jaunievedumi Latvijas skolās nereti pastāv līdzās tradicionālajām vērtībām un veido rosīgu un optimistisku zināšanu apguves vidi. Saeima ir pieņēmusi jaunus likumus – 1991. gadā Izglītības likumu un likumu «Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību», 1993. gadā Par amatniecību, 1995. gadā Latvijas izglītības koncepciju un Augstskolu likumu, 1998. gadā no jauna Izglītības likumu un 1999. gadā Vispārējās izglītības likumu un Profesionālās izglītības likumu, kas mainījuši darbu skolās. Taču šīs pārmaiņas vēl nav reforma, bet Latvijai ir nepieciešama fundamentāla skolu reforma.

Ne visas problēmas ir skaidri saskatāmas. Skolēniem tagad tik plaši kā vēl nekad agrāk ir pieejamas ārvalstīs izdotas grāmatas un uzņemtas filmas. Latvijas skolēni, skatoties televizoru (2,6 stundas dienā), pavada vairāk laika nekā, piemēram, Kanādas (2,3 stundas), Rumānijas (1,9 stun-

das) vai Francijas (1,5 stundas) skolēni. Šīs jaunās iespējas izraisa pārmaiņas attieksmē un uzvedībā ārpus skolas vai sabiedrisko iestāžu ietekmes sfēras.

Citas problēmas ir acīmredzamas. Gandrīz vienai ceturtajai daļai devītās klases beidzēju nav pietiekams sekmju līmenis, lai turpinātu izglītību. Tas nostāda viņus sociālās atstumtības riska priekšā. Latvija lepojas ar savu labāko skolēnu lieliskajiem sasniegumiem starptautiskajās matemātikas un dabaszinātņu olimpiādēs. Taču, kad tiek vērtēts vidusmēra skolēna sniegums, rezultāti ir pretrunīgi. Starptautiskajā dabaszinātņu pētījumā astoto klašu grupā tikai 1,6% Latvijas skolēnu sasniedza labāko 10% grupu. Tas ir zems rādītājs salīdzinājumā ar vidusmēra skolēnu Rumānijā (4,7%), Krievijā (11,2%), Slovēnijā (13,6%) un Čehijā (19,2%). Astoto klašu grupā matemātikā tikai 2,8% Latvijas skolēnu sasniedza labāko 10% grupu salīdzinājumā ar 17,9% čehu skolēnu. Astoto klašu grupā 41 valsts vidū, kas piedalījās pētījumā, Latvija ieņēma 30. vietu matemātikā un 32. vietu dabaszinātņu jomā.* Iespējami vairāki šādu rezultātu skaidrojumi. Viens no tiem varētu būt tas, ka starptautiskie testi ir balstīti uz modernākiem mācību programmas mērķiem, kas no skolēniem prasa nevis uz faktiem pamatotu informāciju, bet gan radošu izmantošanu. Šie mērķi var atšķirties no Izglītības un zinātnes ministrijas izvirzītajiem uzdevumiem. Vajadzētu tuvāk izpētīt mūsu valsts eksāmenu saturu, lai noskaidrotu, vai tajos pietiekama uzmanība ir pievērsta sniegumam (ko skolēns ir spējīgs veikt) pretstatā zināšanām (ko skolēns ir spējīgs atcerēties).

Lai gan Latvijas skolēni guva daudz labākus sniegtumus dažās citās klašu grupās un informātikā (otrie astoņu valstu konkurencē), satrauc nesenie rezultāti pilsoniskajā izglītībā. Tā ir viena izglītības joma, kuru joprojām ietekmē padomju laika tradīcijas. Pilsoniskajā izglītībā Latvijas skolēni ieņēma 26. vietu 28 valstu konkurencē, blakus Kolumbijai – valstij ar nopietnām sociālās saliedētības problēmām. Kaut arī valstī ir dziļas izglītības tradīcijas, Latvija saskaras ar nopietnām problēmām. Kas tās ir par problēmām un kā tās risināt?

Eksperti bieži nespēj vienoties par to, kura problēma ir svarīgāka. Mūsaprāt, nopietnākās problēmas var iedalīt trijās grupās: 1) pārvalde un organizācija, 2) finansējuma atbilstība un tā sadale un 3) nepietiekama sistēmas sociālā saliedētība.

* Šie rezultāti ir attiecināmi uz 1995. gadu. 1999. gadā Latvijas skolēni ieņēma 20. vietu dabaszinātnēs un 18. vietu matemātikā starp 38 dalībvalstīm.

Pārvalde. Vairums ekspertu no Izglītības un zinātnes ministrijas un universitātēm min problēmas, kas saistītas ar izglītības pāreju no centralizētās plānošanas uz tirgus ekonomikas un politiskās demokrātijas apstākļiem atbilstošu sistēmu. Viņi uzsver, ka jāmaina gan izglītības saturs, pedagogija un profesionālā sagatavošana, gan lēmumu pieņemšanas process. Agrāk tikai dažas institūcijas ietekmēja izglītības politikas veidošanu, bet tagad lēmumu pieņemšana ir saistīta gan ar tādām institūcijām kā Saeima, Ministru kabinets, Izglītības un zinātnes ministrija un citas ministrijas, gan ar reģionālajām un vietējām pārvaldes struktūrām, skolotāju asociācijām, pašām skolām, vecākiem un citām interešu grupām. Jāņem vērā tas, ka arī sabiedrībai ir labas idejas (un tā tam vajadzētu būt) par izglītības procesa būtību, par to, kas skolēniem būtu jāmača, kas būtu uzsverams un kas nebūtu tik svarīgi. Izglītība tagad tiek uzskatīta par visas sabiedrības ieguvumu, tādēļ pati sabiedrība aizvien vairāk tiecas to ietekmēt.

Problēmas rada apstākļi, ka nedarbojas organizatoriskā infrastruktūra un institūciju līmenī nav jaunu partneru, kas būtu nepieciešami, lai jaunās prasības varētu īstenot. Kaut gan ministrija visiem spēkiem cenšas tikt galā ar saviem jaunajiem uzdevumiem, tomēr veco tradīciju ietekme joprojām ir jūtama. Piemēram, ministrija cenšas nodrošināt sabiedrību ar pētījumu rezultātiem un pārskatiem par progresu izglītības jomā. Tajā pašā laikā tā turpina izstrādāt vienotu izglītības programmu, neņemot vērā to, ka šos jautājumus var lemt pašvaldības. Problēmas būtība neslēpjas izvēlē starp decentralizāciju vai centralizāciju. Problēmu rada tas, ka trūkst skaidrības par to, kā sadalīt funkcijas starp centralizētajām, reģionālajām un vietējām pārvaldes struktūrām.

Finansējums un tā sadale. Latvijas izglītības problēmu sakne nav pārmērīgs resursu trūkums. Laika posmā no 1989. gada līdz 1996. gadam Latvijā valsts izglītības budžets pieaudzis no 5,8% līdz 6,5% no IKP; tas valsts finansējumu izglītībai izvirza vienā no vadošajām pozīcijām visā reģionā. Latvijas problēma ir tā, ka resursi tiek sadalīti neefektīvi un netaisnīgi. Latvijas skolas no enerģijas patērīna viedokļa ierindojas visneefektīvāko pasaules skolu vidū, tādējādi noplicinot resursus, ko varētu ieguldīt skolotāju algās un mācību materiālos. Mācību materiālu finansēšana ir uzvelta uz pašvaldību pleciem. Tādējādi ir radusies liela atšķirība starp izdevumiem pilsētās un lauku rajonos. Tiek turpināta tradicionālā novecojusī skolotāju specializācija, kuras rezultātā skolēnu un skolotāju attiecība (1:10,2) ir viena no zemākajām pasaulē. Lai cik sarežģīts un grūti risināms būtu jautājums par izglītības finansējuma sadali, Latvijā tas ir jāpārskata. Daudzi lēmumi par budžeta sadali būtu pieņemami pašās skolās. Esošie resursi tiek izmantoti, lai finansētu mazas klases un novecojušus materiālus un mācīšanas paņēmienus. Tas nedrīkst turpināties. Resursi nepieciešami mūsdienīga aprīkojuma un mācīšanas metožu ieviešanai, lai sistēma varētu elastīgi un radoši strādāt.

Sociālā saliedētība. Mums nebūs iespējams sasniegt savus valstiskos mērķus, ja izglītībā nenodrošināsim sociālo saliedētību. Šobrīd likumdošanas aktos ir fiksēts mērķis panākt, lai līdz 2004. gadam visi skolēni vidusskolā mācītos valsts valodā. Lai gan to pirmo klašu skolēnu skaits, kuri zināšanas apgūst kādā citā valodā, nevis latviešu valodā, ir samazinājies (no 18 000 1990. gadā līdz 6000 1999. gadā), 72% no tiem skolēniem, kas mājās runā krieviski, izmanto krievu valodu arī kā mācībvalodu. Minoritāšu tiesības Latvijā vēl joprojām ir svarīga problēma. Padomju laikā iedibinātās atsevišķās, bet vienlīdzīgās latviešu un krievu izglītības sistēmas ir saglabājušās. Šis sadalījums stipri atšķiras no sistēmas, kurā darbojas procentuāli neliels minoritāšu skolu skaits. Minoritāšu skaitliskā apjoma un tradīciju dēļ Latvijā tas ir nozīmīgāks un tādēļ arī daudz sarežģītāks jautājums. Tāpat kā citās valstīs, kur skolu sistēmas ir pārmantotas no vecā režīma, arī Latvijā problēmas izraisa blakusparādības, kas saistītas ar jauniešu dalīšanos divās grupās. Viena no šīm blakusparādībām ir tā, ka ir ļoti vājas kopīgas sociālo vērtību un pilsoniskās piederības izjūtas.

Arodizglītība

Pārmaiņas ir acīmredzamas. Centralizēti vadītas ekonomikas apstākļos, kā tas bija PSRS laikos, arodizglītību kontrolēja valsts rūpniecības nozares un nozaru ministrijas. Turpretī tirgus ekonomikas apstākļos arodizglītību – mācību kursu un apgūstamo prasmju izvēli – nosaka pieprasījums privātajā sektorā. Arodizglītības iestādēm ir jānodrošina iespējas elastīgi reaģēt uz šo pieprasījumu. Ir skaidrs, ka Latvijas arodizglītības sistēma pārejas periodā ir cietusi. Arodvidusskolu skolēnu skaits samazinājies no 67 000 skolēniem 1990. gadā līdz 48 000 skolēniem 2000. gadā, t. i., par 29%. Savukārt skolēnu skaits vispārējās izglītības iestādēs pieaudzis no 41 000 skolēnu 1990. gadā līdz 53 000 skolēnu 2000. gadā, t. i., par 53%. Tomēr aptuveni viena trešdaļa vidusskolas skolēnu (salīdzinājumā ar 27% Lietuvā) apgūst arī tehniskās izglītības vai arodizglītības programmas. Rodas jautājums: ko piedāvā profesionālās izglītības programmas un kas šo piedāvājumu nosaka?

Līdztekus Izglītības un zinātnes ministrijai arī citas ministrijas joprojām nosaka arodizglītības saturu un mācību programmas. Nozaru ministrijas izstrādā un apstiprina standartus, nodrošina savā pakļautībā esošo izglītības iestāžu kontroli, kā arī nosaka eksāmenus, saglabājot veco, centralizēti plānotās ekonomikas apstākļos funkcionējošo izglītības struktūru.

Šāda struktūra neļauj arodizglītības iestādēm pielāgoties tirgus ekonomikas apstākļiem un reaģēt uz pārmaiņām darba tirgus pieprasījumā. Tas ir īpaši svarīgi gadījumos, kad pieprasījums rodas jaunajās jomās, kas atrodas ārpus tradicionālo nozaru ministriju atbildības sfēras, piemēram,

mazajos uzņēmumos, nevis lielos rūpniecības kompleksos, informācijas tehnoloģiju sfērā, nevis lauksaimniecībā. Salīdzinājumā ar citām valstīm, kas attīstās tirgus ekonomikas apstākļos, Latvijas darba devējiem ir maz iespēju ietekmēt arodizglītību. Viens no iemesliem, kādēļ ir strauji samazinājies audzēkņu skaits, ir tas, ka Latvijas arodizglītības iestādes nav spējušas atbrīvoties no vecmodīgām mācību metodēm un specializācijas, kā arī nav pārkārtojušas savas mācību programmas un to pasniegšanas veidu. Ja mācību programmas būtu izstrādātas atbilstoši jaunā darba tirgus prasībām, arodizglītības iestādes varētu atgūt savu nozīmi un agrāko audzēkņu skaitu.

Mācībvaloda

Bažas rada bilingvālās izglītības attīstība Latvijā. Bilingvālā izglītība ir nepieciešama, lai nodrošinātu pakāpenisku pāreju no mājās lietotās valodas uz valsts valodu, kas ir nepieciešama gan augstākās izglītības iegūšanai, gan darba tirgū. Taču bilingvālā izglītība ir svarīga ne tikai saziņas nodrošināšanai. Tā ir nozīmīga arī kā plašākas sociālās saliedētības politikas simbols. Mūsu bažas ir saistītas ar vairākiem faktoriem.

Pirmais no tiem ir saistīts ar valodu problēmas vēsturi, kuras pamatā bija padomju nacionālā politika. Latviešu valoda tika pakļauta ievērojamai diskriminācijai. Krieviski runājošo iedzīvotāju skaits no 9% 1935. gadā pieauga līdz 34% 1989. gadā, bet latviski runājošo iedzīvotāju daļa tajā pašā laikā samazinājās no 77% līdz 52%. Kopš 1945. gada krievu mācībvalodas skolas tika nošķirtas no citām skolām, un bērni krievu mācībvalodas skolās izglītību ieguva atbilstoši desmitgadīgajai Krievijā realizētajai mācību programmai. Padomju nacionālās politikas rezultātā izveidojās divas skolu apakšsistēmas. Šīs sistēmas nebija vienlīdzīgas. Latviski runājošie bērni apguva krievu valodu četras stundas nedēļā un pavadīja skolā vienu gadu ilgāk. Krieviski runājošajiem bērniem latviešu valoda bija jāmācās vienu vai divas stundas nedēļā. Līdz 1990. gadam 100% visi nelatviski runājošie prata lasīt un rakstīt krieviski, bet tikai 20% no viņiem – latviski. Tādējādi viens iemesls, kas izraisa bažas par bilingvālo izglītību, ir saistīts ar skolas struktūras izcelsmi un tās ietekmi uz vispārējo pilsoniskās piederības izjūtu.

Sorosa fonds – Latvija ir ievērojami veicinājis bilingvālās izglītības mācību programmas izstrādi, sagatavojot bilingvālās izglītības skolotājus un atbalstot projektu «Atvērtā skola». Tomēr ar mācību programmu vien ir par maz.

Bažas rada arī Izglītības un zinātnes ministrijas izstrādātie bilingvālie modeļi un veids, kādā tie tiek piedāvāti skolām. Nav jau tā, ka šie modeļi būtu nepiemēroti. Drīzāk bažas rada veids, kā šie modeļi tiek piedāvāti, un, ka tie tiek piedāvāti tikai nelatviešu skolām. Tas nozīmē, ka valsts skolas tiek iedalītas «latviešu» grupā un «bilingvālā» grupā.

Šķiet, mērķis ir iemācīt latviski nerunājošiem skolēniem gan latviešu valodu, gan viņu dzimto valodu. Tomēr bilingvālo izglītību varētu interpretēt plašāk. To varētu izmantot, lai visiem skolēniem Latvijā pavērtu iespēju apgūt divas vai vairāk valodas. To varētu arī izmantot, lai visus skolēnus iepazīstinātu ar Latvijā dzīvojošo minoritāšu valodu un kultūru.

Mūsaprāt, problēmas būtība ir tā, ka skolā ar latviešu mācībvalodu ir maz tādu programmu, kuras būtu orientētas uz minoritātēm vai sociālas un etniskās saliedētības veicināšanu. Latviešu skolā bērni apgūst latviešu kultūru, bet citu tautu – ebreju, krievu, poļu, čigānu – kultūras mantojums tiek uzskatīts par svešu. Tas nekādā ziņā neveicina latviešu mācībvalodas skolu pārveidi par modernu Eiropas skolu, kurā Latvijas sabiedrība rastu atspoguļojumu kā multietniska kopiena.

Bažas rada arī tas, ka pastāv cieša saikne starp valodas izvēli un pedagoģijas izvēli, kā arī jautājums pa to, kas izdara šo izvēli – centralizēta ministrija, pašvaldība, skolas, skolotāji vai vecāki. Izvēles iespējas ir plašas, dažas no tām vairāk, dažas mazāk piemērotas konkrētiem skolēniem. Tas attiecas gan uz dažādajiem bilingvālās izglītības modeļiem, gan uz dažādiem pedagoģijas stiliem, kas balstīti uz Steinerja, Montesori, Djūija, Šillera, Šadrikova, Viġodtska un citu zinātnieku izstrādātajām teorijām. Kā un kam būtu jāpieņem šāda veida lēmumi? Kuru pedagoģijas stilu izmantot? Kādus mācību materiālus izvēlēties? Cik bieži piedāvājams attiecīgais kurss? Kurā dienas daļā iekļaujams attiecīgais mācību priekšmets un temats?

Mūsdienīgai skolu sistēmai ir savas īpatnības. Viena no tām ir prasība pēc vairākām izvēles iespējām, lai atrastu dažādiem skolēniem piemērotāko mācīšanas paņēmieni, ņemot vērā viņu mācīšanās stilu un intereses. Šī izvēle dod vislabākos rezultātus, ja to vada valsts standarti un ja vietējā līmenī tiek pieņemti lēmumi par šo standartu optimālākiem ieviešanas paņēmieniem. Mēs uzskatām, ka bilingvālajai izglītībai vajadzētu pāraugt multikultūras izglītībā un, ka multikultūras izglītība būtu piemērojama visiem. Mēs uzskatām, ka bilingvālā izglītība dod vislabākos rezultātus, ja to ievieš paši tās lietotāji. Ja ir skaidri izstrādāts pamatvirziens – labas valsts valodas zināšanas visiem, kā arī Eiropas valodu un svešvalodu apguves iespējas visiem – tad lielāko daļu pārējo lēmumu varētu atstāt to ziņā, kuri atrodas vistuvāk skolēniem un viņu ģimenēm.

Zinātniskā pētniecība izglītības jomā

Demokrātijas apstākļos ārkārtīgi liela loma ir zinātniskajiem pētījumiem, kuru veikšanu atbalsta valsts un sabiedriskās organizācijas. Tā kā izglītība ir tik svarīgs jautājums sabiedrībai un tajā ir ieinteresēti tik daudz cilvēku un institūciju, Izglītības un zinātnes ministrijas svarīgs

uzdevums ir informēt sabiedrību par inovācijām un jomām, kurās pastāv problēmas. Viena no svarīgākajām jaunajām Izglītības un zinātnes ministrijas funkcijām ir pienākums sniegt pārskatus sabiedrībai par progresu izglītības jomā. Veids, kā tas šobrīd tiek darīts – kā ministrija izvirza prioritātes pētījumiem, kā sabiedrība uzzina par to rezultātiem un piedalās to apspriešanā un kā iegūtie dati tiek izplatīti sabiedrībā –, rada nopietnas bažas.

Latvijā ir problēmas ar pētījumiem par izglītību. Bieži izskan domas, ka tie nav saistīti ar izglītības politikas problēmām. Tikai neliela daļa no iegūtajiem rezultātiem tiek izmantota jaunu likumdošanas aktu izstrādē, izglītības pārvaldē vai izglītības politikas reformēšanā. Informācija par izglītības izmaksām un izglītības investīciju ekonomiskās atdeves rādītājiem netiek sniegta regulāri. Izglītības un zinātnes ministrija, pasūtot zinātniskos pētījumus, prioritātes izvirza, nekonsultējoties ar sabiedrību.

Pētījumi reizēm attiecas uz relatīvi mazsvarīgiem jautājumiem, bet būtiskie jautājumi netiek aplūkoti. Ja pētījumu temati tiktu izraudzīti saistībā ar izglītības pieprasījumu vai konkrētām problēmām, piemēram, priekšlikumi par studiju kreditēšanu un centralizētu eksaminācijas sistēmu, pētījumu rezultātus varētu izmantot, lai panāktu politisku vienprātību.

Visumā izglītības pētniecība koncentrējas valsts iestādēs, ko atbalsta centrālās institūcijas. Starptautiskie standarti, kas tiek ievēroti, Latvijai piedaloties starptautiskajos pētījumos, bieži netiek ievēroti vietējos zinātniskajos projektos. Droši vien vissvarīgākais ir tas, ka politikas analīze izglītības jomā ir tik tikko sākusies. Izglītības pētījumos tradicionāli tiek pārlietu uzsvērti psiholoģiskie faktori un pārāk maz akcentēti jautājumi, kas saistīti ar izglītības finansējumu, pārvaldi un sociālekonomisko kontekstu. Pretstatā tam Labklājības ministrijā pētniecības prioritātes tiek izvirzītas pilnīgi citādi, un, no kvalitātes un problēmu aktualitātes viedokļa raugoties, pētījumu rezultāti nereti ir labāki nekā Izglītības un zinātnes ministrijas finansētajos projektos.

Skolotāji

Lielākā daļa Latvijas skolotāju ir sievietes, kuru darbs ir maz apmaksāts, kuras strādā garas darba stundas un jūtas nogurušas. Neskatoties uz pūliņiem mainīt izglītības mācību programmu un pedagoģiskos standartus, to rezultātā, trūkstot investīciju aprīkojumam, mācību materiāliem un profesionālās pilnveides iespējām, radusies situācija, ka skolotāji ir spiesti joprojām mācīt pa vecam.

Astonošsmit pieci procenti Latvijas skolotāju strādā vairāk par 24 kontaktstundām nedēļā. Vidējais kontaktstundu skaits Slovēnijā ir 21, Austrālijā 20, Francijā un Itālijā 18 un Japānā 13. Mazāk kontaktstundu nozīmē nevis to, ka skolotāji strādā mazāk, bet to, ka skolēni tiek mācīti

efektīvāk. Mēs nevaram izvērtēt problēmas, ar kurām nākas saskarties Latvijas skolotājiem, nesaprotot, ka visās mūsdienu demokrātijās izglītība prasa pārmaiņas profesionālajā atbildībā. Vecā stila apstākļos skolotāji bija vienīgie informācijas sniedzēji. Jaunais stils prasa, lai skolotāji kļūtu par informācijas organizētājiem. Informācija, kura viņiem jāorganizē, nāk no dažādiem avotiem (elektroniskiem, drukātiem un empīriskiem), un tā ir jāorganizē, rūpīgi izraugoties attiecīgo pedagoģijas stilu atkarībā no daudziem konkrētiem apstākļiem – priekšmeta, vecuma/klašu grupas un skolēnu spējām. Skolotāja profesija ir būtiski mainījusies, bet Latvijas skolotāju liela daļā nav spējuši sekot līdzi laika garam.

Latvijas skolotāju algas ir noslidējušas līdz 75% no vidējās lauksaimniecībā nodarbināto algas. Lielākā daļa skolotāju, lai varētu kaut kā uzturēt ģimeni strādā vairāk nekā vienu slodzi. To skolotāju skaits, kas atzīst, ka laika trūkums ir viņu nopietnākā problēma, laika posmā no 1996. gada līdz 2000. gadam pieaudzis par 13%. Tikai 17% Latvijas skolotāju ir pieejams internets, kas citur pasaulē ir atzīts par ļoti būtisku. Valsts subsidijas sedz 10% no mācību grāmatu izmaksām, un tādēļ daudziem skolotājiem jālauza galva, kā strādāt klasēs, kurās līdzīgi trūcīgākajiem reģioniem pasaulē trūkst mācību materiālu.

Skolotāju un lauksaimniecībā nodarbinātā darbspēka īpatsvars ir 44/1000. Tas ir vairāk nekā Francijā (38), Nīderlandē (34), Vācijā (30). Aptuveni 90% Latvijas skolotāju ir sievietes, 53% skolotāju ir vecāki par 40 gadiem. Latvijas skolotāju (un veselības aprūpes darbinieku) algas dod iemeslu runāt par atšķirīgu darba samaksu sievietēm. Ja būtu iespējams palielināt Latvijas skolotāju algas, visā valstī būtiski samazinātos dzimumu nelīdzsvars darba samaksā.

Ir vairāki iemesli, kādēļ pedagoģijā strādājošie ir vecāka gājuma. Viens no iemesliem ir tas, ka gados jauni skolotāji nereti ir ieguvuši īpašas, tik plaši vēl nesastopamas zināšanas tādās jomās kā Eiropas valodas, datoru tehnoloģija, komunikācija, psiholoģija, business un ekonomika. Viņi skolā ilgi nepaliek, jo algas šeit ir relatīvi zemākas nekā citur. Vēl viens iemesls ir tas, ka maz gados jaunu skolotāju uzsāk darbu šajā profesijā. Vairāk nekā 50% no augstāko izglītību ieguvušajiem jaunajiem skolotājiem izvēlas citu karjeru. Tas negatīvi ietekmē skolotāja profesiju, bet vienlaicīgi arī norāda uz nopietnu augstākās izglītības efektivitātes trūkumu. Skolotāji pamet savu profesiju arī tādēļ, ka nav sistēmas, kā viņi varētu profesionāli pilnveidoties – joprojām nav izveidota vienota tālākizglītības sistēma.

Latvijas nākotne ir atkarīga no tā, vai izdosies rast risinājumu skolotāju dilemmai. Kā palielināt skolotāju algas līdz tādām līmenim, lai jaunie un talantīgie cilvēki gribētu strādāt šo darbu? Kā sistemātiski pilnveidot viņu profesionālās iemaņas, lai izmantotās darba metodes atbilstu jaunajiem mūsdienu izglītības standartiem? Kā to visu izdarīt Latvijas ierobežotā valsts finansējuma apstākļos?

Augstākā izglītība

Kad Latvijas ekonomiku un darba tirgu organizēja PSRS valdība, studentu skaits augstākajās izglītības iestādēs tika mākslīgi ierobežots. Kad Latvijas ekonomika un darba tirgus varēja attīstīties patstāvīgi un brīvi, strauji auga augstskolās uzņemto studentu skaits.

Laika posmā no 1989. gada līdz 2000. gadam 18 līdz 22 gadu vecu studentu skaita īpatsvars augstākajā izglītībā pieauga no 15% līdz 26%, studentu skaits palielinājās vairāk nekā par 50%. Tajā pašā laikā posmā studentu skaits Igaunijā un Čehijā palielinājās par 31%, Ungārijā – par 64% un Polijā – par 70%. Neskatoties uz šādu pieaugumu, studenti vēl joprojām var relatīvi viegli atrast darbu salīdzinājumā ar tiem, kas ieguvuši zemāka līmeņa izglītību. Bezdarba līmenis to cilvēku vidē, kas ieguvuši tikai pamatizglītību vai nepilnu pamata izglītību, ir 19%, bet tikai 8% starp tiem, kuriem ir augstākā izglītība. Latvijas studentiem tagad jāsedz arvien lielāka daļa mācību izdevumu. 2000. gadā no 34 000 Latvijas Universitātē uzņemtajiem studentiem 61% paši sedz savus mācību izdevumus. Šī tendence, visticamāk, saglabāsies. Piemēram, laika posmā no 1999. gada līdz 2000. gadam to studentu skaits, kuri saņēma valsts finansējumu, pieauga tikai par 4%, bet to studentu skaits, kuri paši maksā par savām mācībām, pieauga par 43%. Augstskolām pašām bija jāatrod dažādi finansējuma avoti. Tipiski ir, ka 30% no Latvijas augstskolu finansējuma nenāk no valsts budžeta.

Studentu skaits palielinās. Darbavietu skaits dažādās nozarēs ir augsts. Studentu pieprasījums pēc augstākās izglītības joprojām pieaug, kaut lielam skaitam studentu nākas pašiem segt mācību izdevumus. Universitāšu struktūrās ir integrētas arī zinātniskās pētniecības funkcijas. Jaunas programmas uzsākšanai tika izvirzīta prasība pēc nodrošinājuma ar vismaz pieciem profila profesoriem vai asociētajiem profesoriem, un tā rezultātā samazinājās programmu fragmentācija. Ir izstrādāti jauni noteikumi, kas ļauj studentiem pāriet no vienas programmas otrā. Daudzi jauni kursi ir izveidoti, akreditācijas procesā piesaistot starptautiskos ekspertus. Vai tad Latvijai vispār ir kādas ar augstāko izglītību saistītas problēmas? Ir gan.

Darba devēji norāda, ka augstskolu absolventi nespēj ātri apgūt nepieciešamās prasmes. Viņi norāda, ka absolventi ir apguvuši faktu materiālu savās disciplīnās, bet viņiem trūkst zināšanu par to, kā šo faktu materiālu izmantot. Eiropā iedibinātie mehānismi – no darba devējiem sastāvošas mācību programmu izstrādes padomes, mācību prakšu sistēma, mācību kursi, kas apvienoti ar darba praksi – ir reti sastopamas parādības. Specializētās mācību iestādes, tāpat kā padomju laikos, joprojām ir pakļautas attiecīgajām ministrijām – Zemkopības ministrijai, Iekšlietu ministrijai un Labklājības ministrijai. Salīdzinājumā ar Lielbritāniju un citām zemēm Latvijā universitātēm ir mazāka teikšana par savām mācību programmām un budžeta

sadalījumu. Programmu akreditācija un valsts finansētās docētāju darba vietas tiek plānotas centralizēti. Resursu sadalījums balstās uz vēsturisko precedentu, tādēļ nereti tiek uzturētas programmas, pēc kurām ir zems pieprasījums. Trūkst stingras sistēmas resursu sadalījumam uz studentu, un tas ierobežo nodaļu iespējas pārdalīt resursus vairāk un mazāk pieprasītām programmām.

Kopēja algu līmeņa saglabāšana ir iemesls tam, ka nodaļas nevar apmaksāt docētāju darbu atbilstoši to kvalifikācijai. Finansējums nav pārredzams. Sakarā ar to, ka finansējuma sadales mehānismi nav publiski pieejami, diskusijas un komentāri par resursu sadalījumu ir reta parādība. Studenti nezina, kā tiek aprēķinātas mācību maksas, kādus izdevumus no tās sedz valsts un kādas ir viņu tiesības attiecībā uz kvalitātes standartiem. Atgriezeniskās saites mehānismi, kas nodrošina universitāšu mācībspēku atbildību studentu priekšā, tik tikko veidojas. Augstskolām liek meklēt pašām savus resursus, bet, kad augstskolas to ir atradušas, tiek uzlikti tikpat lieli nodokļi kā komercdarījumiem. Universitātēm ir jāaizņemas nauda kapitālajai celtniecībai, bet vēl nav saņemts juridiskais slēdziens par to, vai Latvijas augstskolas var izmantot zemi kā savu īpašumu.

Straujais studentu skaita pieaugums nav saskaņots ar infrastruktūras attīstību. Trūkst telpu. Mācību tehnika netiek plaši izmantota. Mācību materiāli ir novecojuši. No starptautisko standartu viedokļa bibliotēku datorizētās kartotēku sistēmas ir primitīvas. Studentiem ir grūti kontaktēties ar pasniedzējiem. Šī problēma ir kļuvusi visai aktuāla šobrīd, kad vairāk nekā puse studentu paralēli studijām arī strādā. Puse no augstskolu studentiem mācās neklātienē, un viņiem ir nepieciešams ilgāks laiks programmu apguvei. Kaut gan ir mainījies tipiskais studentu dzīves modelis, nodarbības bieži vien netiek piedāvātas vakaros, nedēļas nogalē, internetā vai ērtāk pieejamās vietās.

Eiropas demokrātiskajās valstīs augstskolas uzņem 35% līdz 40% no attiecīgās vecuma grupas jauniešiem salīdzinājumā ar Latvijas 25%. ASV vairākums studentu ir strādājoši pieaugušie. Mainoties ekonomikai, mainās arī mācību programmas. Eiropas Savienība ir izteikusi bažas par kvalitāti un pieprasījumu pēc augstākās izglītības, īpaši attiecībā uz diplomu atbilstību, un konkurētspēju ar citiem reģioniem. No Latvijas 354 programmām 324 ir akreditētas, 64% no tām – uz sešiem gadiem. Bet vai tas nozīmē, ka Latvijas augstākās izglītības sistēma ir no kvalitātes viedokļa ekvivalenta citur piedāvātajām programmām?

Ko mēs konstatētu, ja augstākās izglītības programmām būtu jāatbilst jauniem starptautiskajiem standartiem? Vai sociālo zinību kursi ietver darbu ar moderniem datoriem un iepazīstina ar to izmantošanu pētījumam un aptauju veikšanā? Vai dabaszinātņu kursu rīcībā ir mūsdienīgas laboratorijas? Vai medicīnas, tieslietu vai biznesa kursus iestrādātas citur pieejamās starpdisciplinārās inovācijas? Dažos gadījumos atbilde būs pozitīva, bet daudzos

noliedzība. Viena no problēmām, kas apgrūtina augstākās izglītības kvalitātes izvērtējumu, ir mainīgie kritēriji.

Valstis tagad sāk vērtēt augstākās izglītības kvalitāti, izmantojot kritērijus, kas atšķiras no tradicionālajā akreditācijas procesā izmantotajiem. Jaunajos kritērijos ir akcentēts nevis ieguldījums, bet rezultāts. Piemēram, viens no rezultātu vērtēšanas kritērijiem ir augstākās izglītības «eksports». Tiek uzskatīts, ka valstī augstākā izglītība ir augstas kvalitātes, ja augstākās izglītības «eksports» (studētgrībošo un mācību maksu maksājošo ārvalstu studentu skaits) ir lielāks nekā augstākās izglītības «imports» (vietējo maksāt gatavo studentu skaits, kas vēlas studēt ārvalstīs). Pirmajā gadījumā izglītība ir «eksports», jo valstī ieplūst ieņēmumi un talanti. Otrajā gadījumā izglītība ir imports, jo valsts iedzīvotāji to pērk citur.

Daudzās valstīs tiek uzskatīts, ka uz rezultātiem balstīta kvalitātes vērtēšanas sistēma ir tikpat svarīga kā uz ieguldījumu balstītās vecās akreditācijas metodes. Lai apmierinātu no Āzijas un Ziemeļamerikas nākošo jauno pieprasījumu, Eiropā standarti strauji mainās tā, ka rodas jautājums, vai pašreizējais Latvijas augstākās izglītības statuss ir tiem adekvāts.

Pieaugušo izglītība

Augstākajā un pieaugušo izglītībā vērojamas līdzīgas, bet ne identiskas problēmas. Ekonomika ietekmē gan augstākās, gan pieaugušo izglītības jomu. Pastāv iespēja, ka indivīds savas darba dzīves laikā piecas vai sešas reizes maina savas darbošanās profilu. Kā gan Latvijā var tikt attīstītas jaunas prasmes un var realizēties profesionālā izaugsme, ja valstī nav pieaugušo izglītības politikas? Citas demokrātiskas valstis strauji pārorientējas uz mūžizglītību. Latvijā to nedara.

Lai gan Izglītības un zinātnes ministrijai ir jāpalielina pieaugušo izglītībai sniegtā atbalsta apjoms, ar valsts finansējumu nepietiks. Nebūs pietiekama tikai un vienīgi ar sabiedrisko organizāciju palīdzību īstenotā pieaugušo izglītība. Ar tradicionāliem risinājumiem vien šo problēmu atrisināt nevar. Ir pienācis laiks radoši attiekties pret pieaugušo izglītības finansēšanu un īstenošanu. Vajadzētu padomāt par jaunu valsts stratēģiju, un izmantot daudzus, dažādus sadarbības partnerus – vietējas un starptautiskās komercfirmas, dažādās valsts ministrijas, augstākās izglītības iestādes, arodskolas, vietējās un valsts pārvaldes institūcijas, kā arī privātpersonas, kas vēlas ieguldīt savā izglītībā.

Ieteikumi

Pirmais. Izglītības un zinātnes ministrija ir atbildīga par to, kas skolēniem un studentiem būtu jāzina un jāspēj paveikt, beidzot Latvijas izglītības iestādi. Tai jāveido sa-

biedrībā izpratne par to, kādēļ mācītiesgriboši cilvēki ir svarīgi. Papildu funkcijas ietver vienlīdzības principa īstenošanu izglītības finansējumā pa reģioniem, augstas kvalitātes pētījumu atbalstīšanu, progresa veicināšanu un skaidru un efektīvu ziņojumu izstrādi, lai informētu sabiedrību par nozīmīgām inovācijām un izglītības progresu.

Pašvaldības un skolu valdes, kā arī skolotāji ir atbildīgi par to, kā īstenot valsts prasības, t. i., par programmu un mācību metožu izvēli, tas nozīmē, ka būtībā tiem jāsaņem savs kā profesionāļu spriedums par to, kā izglītot.

Vecākiem jābūt tiesībām izvēlēties starp dažādiem izglītības stiliem, ko piedāvā dažādas valsts institūcijas atzītas skolas, vai dažādām programmām vienā un tajā pašā skolā atbilstoši bērna individuālajām īpatnībām.

Jārada apstākļi, lai valsts finansējums «seko» skolēnam/studentam un lai skolēns/studenti var īstenot izdarīto izvēli.

Otrais. Skolotājiem jābūt iespējai regulāri tālākizglīties, lai viņu sniegums atbilstu jauniem standartiem, skolotāju darba apmaksā jādiferencē atbilstoši jauniegūtajai kvalifikācijai. Skolotāju sagatavošanai vajadzētu notikt dažāda veida institūcijās.

Trešais. Izglītība, kultūra un valoda. Tā kā skolēni apgūst kopēju mācību programmu un kārtu kopējus eksāmenus, mājās lietoto valodu nevajadzētu izmantot, lai Latvijā radītu bērniem barjeras skolas dzīvē. Jāsaglabā minoritāšu tiesības tikt izglītotiem dzimtajās valodās, bet tam nevajadzētu notikt uz kopīgās pieredzes rēķina. Ieteicams paplašināt bilingvālās izglītības mērķus, lai visi skolēni varētu vienādi izmantot tās iespējas, ko sniedz vairāku valodu un kultūru klātbūtne. Iesaistot vecākus un skolotājus, jāizstrādā bērnu dažādajām vajadzībām atbilstoši mācīšanās stili un filozofija.

Ceturtais. Arodizglītība būtu jānodod to pašu institūciju pārziņā, kas ir atbildīgas par pārējo izglītību. Programmas arodizglītības sistēmā apstiprināmas atbilstoši studentu pieprasījumam. Tām programmām, kas netiek pieprasītas, jāpārorientējas uz jauniem kursiem un specializāciju.

Piektais. Izglītības pētījumi ir jābāzē uz reformas prioritātēm. Tiem jābūt orientētiem uz izglītības politiku, un tie izmantojami lēmumu pieņemšanas procesā.

Sestais. Augstākās izglītības pārvalde būtu pārstrukturējama atbilstoši citās demokrātiskajās sabiedrībās patlaban notiekošajām reformām. Piemēram, būtu saprātīgi nošķirt profesionālo licencēšanu no augstākās izglītības institūcijām. Būtu saprātīgi uzticēt jauno institūciju un programmu akreditāciju neatkarīgām iestādēm, kas pārstāv ieinteresētās puses gan valsts, gan privātajā sektorā. Augstākās izglītības reformas Latvijā ir izraisījušas zināmas sekas, tās būtu padziļināti pētāmas, paturot prātā arī nozīmīgākās reformas, kas patlaban notiek citās demokrātiskās sabiedrībās. Lai varētu īstenot augstākās izglītības reformu programmu, nepieciešams piesaistīt finansējumu no ārpusēm.

Septītais. Pieaugušo izglītība ir strauji paplašināma, radosi papildinot valsts finansējumu ar darba devēju maksātiem mācību nodokļiem, pašvaldību maksājumiem un pašu apmācāmo samaksu par pakalpojumu. Pieaugušo izglītību vajadzētu sniegt gan valsts, gan privātām institūcijām.

Astotais. Izglītības apliksana ar nodokļiem un īpašuma tiesības. Ir nepieciešams veikt pētījumu par tiesību normām, kas nosaka nodokļus un zemes īpašuma tiesības izglītības iestādēm. Vajadzētu padomāt par iespēju nošķirt peļņu gūstošas izglītības iestādes no bezpeļņas izglītības iestādēm. Lai veicinātu radošu pieeju iestāžu pārvaldei un finansiālu autonomiju, bezpeļņas izglītības iestāde vajadzētu atbrīvot no nodokļiem.

Devītais. Izglītības politikas veidotāju sagatavošana. Ir nepieciešams izstrādāt jaunas programmas Latvijas izglītības politikas ekspertu sagatavošanai, iekļaujot tajās labākās idejas un principus, kurus izvirzījušas politiskās zinātnes, ekonomika, valsts un biznesa pārvaldes.

Desmitais. Diskusija par izglītības politiku. Stabilai izglītības politikai ir nepieciešami stabili sociālie partneri. Politikas veidotājiem lēmumu pieņemšanas procesā vajadzētu iesaistīt sabiedrību. Diskusijām sabiedrībā jānotiek pirms, nevis pēc lēmumu pieņemšanas. Nolūkā veicināt šādu diskusiju ir izveidojama Valsts izglītības padome, kurā darbotos skolu, vecāku, valsts iestāžu, Saeimas, NVO, privāto fondu un biznesa pārstāvji. Valsts padomei periodiski būtu jāinformē sabiedrība par notiekošo diskusiju un ieteikumiem, kas nestu labumu visai nācijai.

Secinājumi

Lai gan faktu materiāls ir jāzina un jāsaprot, izglītības politika nav zinātne. No otras puses, pastāv starptautiskie izstrādes standarti un vienošanās par izglītības politiku. Šie standarti izvirza nepieciešamību pēc atklātības un sabiedrības vienprātības. Tie ietver kritisku attieksmi pret pastāvošo praksi un vienlaikus uzsver tradīciju saglabāšanas nepieciešamību un varas respektēšanu. Izglītība ir nepieciešama mūsu attīstībai un mūsu kā nācijas veselībai. Bet tā nebūs veiksmīga, ja to neatbalstīs visi iedzīvotāji. Šā pārskata uzdevums ir rosināt domas un veicināt uzlabojumu ieviešanu. Mūsu nodoms ir, izmantojot diskusijas sabiedrībā, uzlabot izglītības reformas kvalitāti. Sorosa fonds – Latvija ir atklājis interneta portālu <http://www.politika.lv>, lai stimulētu diskusiju par šo un citiem ar izglītības politiku saistītiem pārskatiem, kā arī stratēģiskiem priekšlikumiem.

Lasītājam dažas idejas var patikt labāk, citas ne tik labi. Tas ir normāli. Šā pārskata pamatzdevums ir izvirzīt idejas, kas piesaistītu interesi izglītības politikas jautājumiem, un palīdzētu pārveidot mūsu izglītības politiku tā, lai visi iedzīvotāji no tās gūtu vienlīdz lielu labumu.

Izmantotā literatūra

- Āboltiņa S., Strode I.* Pētījumu nozīme izglītības politikas veidošanas procesā Latvijā. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Blūma D.* Skolotāja mācīšanas/mācīšanās situācija. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Geske A., Grīnfelds A., Kangro A.* Izglītības kvalitāte Latvijā starptautiskā un nacionālā kontekstā. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Jākobsons A.* Pieaugušo izglītība Latvijā. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Kaša R., Loža Z.* Valsts finansējums augstākajai izglītībai – finansu plūsmas mehānismi. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Krieviņš M., Lesiņš M.* Profesionālā izglītība Latvijā – izglītības nozare, kura nav veikusi pāreju uz tirgus ekonomiku. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Namsone D.* Sociālo zinību skolotāju iespējas pamatizglītības reformā. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Pauna D., Krēslis K.* Augstākā izglītība un darba tirgus Latvijā. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Rivža B.* Augstākā izglītība Latvijā pēdējā desmitgadē un doktorantūra – tās attīstības rosinātāja. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Rogaļeva N., Zelčermans B.* Mazākumtautību izglītības politika Latvijā: kas un kā to nosaka? // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Seile M.* Skolotāji krustcelēs. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Šņitņikovs A., Vanaga S.* Latvijas Universitātes absolventu nodarbinātības tendences. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Tora G., Jaunzeme I., Popova I.* Studiju vide Latvijā Universitātē – piedāvājums, pieprasījums, studiju kvalitāte. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Vēbers E.* Bilingvālās izglītības reforma. // Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā. – R.: SFL, 2001.
- Coulby, D.* Education in times of transition: Eastern Europe with particular reference to the Baltic States. //

- World Yearbook of Education 2000, Education in Times of Transition edited by David Coulby, Robert Cowen and Crispin Jones. – London: Kogan Page Ltd., 2000. – PP. 8–22.
- Dedze, I.* Reading Ability of Latvian Students: Results from an International Study. – Stockholm: University of Stockholm, International Institute of Education, 1999.
- Education for All? – Italy: Innocenti Center, Florence, 1998. – CEE/CIS Monitoring Project, report 5.
- Educational Research and Development: Austria, Germany, Switzerland. – Paris: OECD, 1995.
- Heyneman, S. P.* Education in the Europe and Central Asia Region: Policies of Adjustment and Excellence. – Washington D.C.: Office of the Vice President, Europe and Central Asia, World Bank, August, 1994.
- Heyneman, S. P.* From the Party/State to Multi-Ethnic Democracy: Education and Social Cohesion in the Europe and Central Asia Region. // Educational Evaluation and Policy Analysis 22 No. 2. – Summer, 2000. – PP. 173–91.
- Hidden Challenges to Education Systems in Transition Countries. – Washington DC: World Bank, 2001.
- Human Development Report. New York: UNDP, various years.
- Human Development Report, Latvia. – Rīga: UNDP, various years.
- Literacy Skills for the Knowledge Society. – Paris: OECD, 1997.
- Ministry of Education and Science, Development of Education: National Report of Latvia. – Geneva: International Bureau of Education, March 29, 2001.
- Republic of Latvia: Education Sector Strategy Paper. – Washington D. C.: World Bank, August 1998.
- Reforming Education in the Regions of Russia. – Washington D. C., 1999. – Technical Paper number 457.
- Review of National Policies for Education: Latvia. – Paris: OECD, 2001.
- State of the World's Children, 1999. – New York: UNICEF, 1999.
- The Quality of Growth, World Development Report. – Washington DC: World Bank, 2000.
- Vari, P.* (ed.) Are we similar in Math and Science: A Study of Goals of Grade 8 in Nine Central and Eastern European Countries. – Budapest: IEA/TIMSS, 1997.
- Zile, R. et al.* Latvia Entering the 21st Century: Economics, Integration, Finance. – R.: Nacionālais medicīnas apgāds, 2000.
- World Education Report, The Right to Education Towards education for all throughout life. – Paris: UNESCO, 2000.
- World Education Report, Teachers and Teaching in a Changing World. – Paris: UNESCO, 1998.

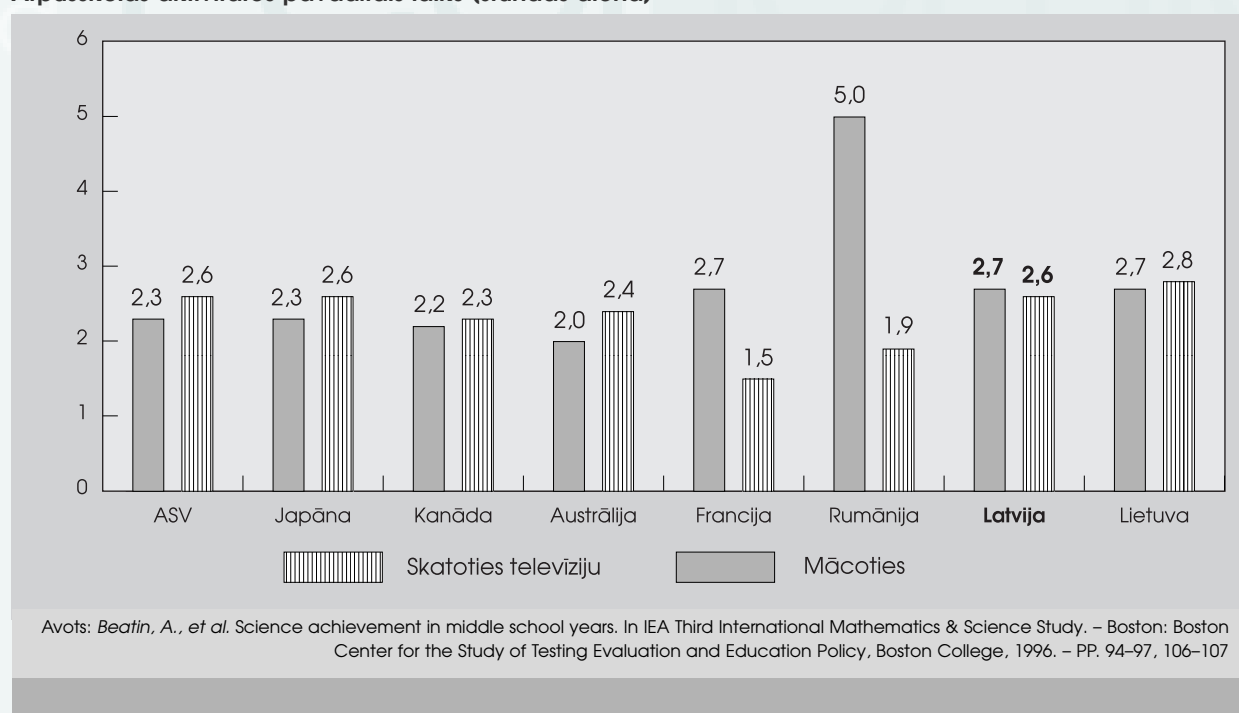
Pielikums

Studentu (un absolventu) kopskaits (procentos) pēc studiju jomas

	Izglītība un pedagoģija	Humanitārās zinātnes	Tiesību un sociālās zinātnes	Dabaszinātnes, inženierzinātnes, lauksaimniecība	Medicīna
Latvija	23 (19)	11 (8)	26 (28)	34 (37)	5 (5)
Lielbritānija	9 (6)	14 (13)	32 (32)	31 (28)	14 (13)
Francija	4 (14)				
Vācija	5 (3)	15 (8)	30 (23)	35 (38)	10 (19)
Nīderlande	13 (13)	9 (8)	48 (39)	20 (23)	10 (14)
ASV	(10)	(17)	(38)	(19)	(11)

Avots: World education report: teachers and teaching in a changing world. – Paris: UNESCO, 1998. – P. 155

Ārpusskolas aktivitātēs pavadītais laiks (stundas dienā)



Uzņemto audzēkņu skaits profesionālajās vidusskolās, procentos no vecuma grupas (15–17 gadi)

	1989	1996	Procentuālās izmaiņas
Latvija	21,5	20,5	-4,7
Ungārija	36,1	25,1	-30,5
Slovākija	37,2	25,4	-31,7
Kazahstāna	19,0	11,0	-42,1
Rumānija	20,3	16,9	-16,7
Polija	37,5	27,0	-28,0

Avots: Education for all? Regional monitoring report. – UNICEF, 1998. – P. 113

Studenšu skaits (procentos) pēc studiju jomas

	Izglītība un pedagoģija	Humanitārās zinātnes	Tiesību un sociālās zinātnes	Dabaszinātnes, inženierzinātnes, lauksaimniecība	Medicīna
Latvija	81	78	59	28	69
Dānija	75	68	41	28	80
Francija	74	71	58	30	63
Lielbritānija	73	61	51	24	77
Vācija	72	62	44	21	62

Avots: World education report: teachers and teaching in a changing world. – Paris: UNESCO, 1998. – P. 155

Uzņemto skaits augstskolās, procentos no vecuma grupas (18–22 gadi)

	1989	1996	Procentuālās izmaiņas
Čehija	12,7	16,6	+30,7
Polija	11,6	19,7	+70,0
Ungārija	13,9	22,9	+64,7
Latvija	15,2	22,8	+50,0
Igaunija	14,2	18,6	+30,9

Avots: Education for all? Regional monitoring report. – UNICEF, 1998. – P. 113

Astoto klašu skolēnu labākie sasniegumi matemātikā TIMSS starptautiskajā pētījumā

	Labākie 10 procenti	Labākie 25 procenti
Čehija	17,9	38,8
Slovākija	12,3	33,4
Slovēnija	10,8	30,8
Ungārija	10,8	29,3
Krievija	9,7	29,3
Rumānija	3,1	13,2
Latvija	2,8	13,7

Avots: Vari, P. (red.) Are we similar in math and science? IEA, 1997, p. 110

Astoto klašu skolēnu labākie sasniegumi dabaszinātnēs TIMSS starptautiskajā pētījumā

	Labākie 10 procenti	Labākie 25 procenti
Čehija	19,2	40,7
Ungārija	13,6	33,6
Slovēnija	13,6	34,4
Slovākija	12,1	29,5
Krievija	11,2	28,7
Rumānija	4,7	16,1
Latvija	1,6	9,7

Avots: Vari, P. (red.) Are we similar in math and science? IEA, 1997, p. 110

Latvija: pārmaiņas uzņemto skaitā no 1990. līdz 2000. gadam

	Pirmsskola	Sākumskola	Pamatskola	Vispārējā vidusskola	Profesioinālā vidusskola
1990	74 423	143 338	166 199	40 700	67 409
2000	54 915	134 919	164 102	62 411	47 703
Procentuālās izmaiņas	-26,2	-5,9	-1,3	+53,3	-29,2

Avots: Development of education: national report of Latvia. – Geneva: International Bureau of Education, 2001, March 29. – P. 13

Skolotāju īpatsvars no nodarbinātajiem ar lauksaimniecību nesaistītos darbos

ASV	31
Francija	38
Vācija	30
Nīderlande	34
Lielbritānija	31
Latvija	44
Lietuva	44
Avots: World education report: teachers and teaching in a changing world. – Paris: UNESCO, 1998. – P. 147	

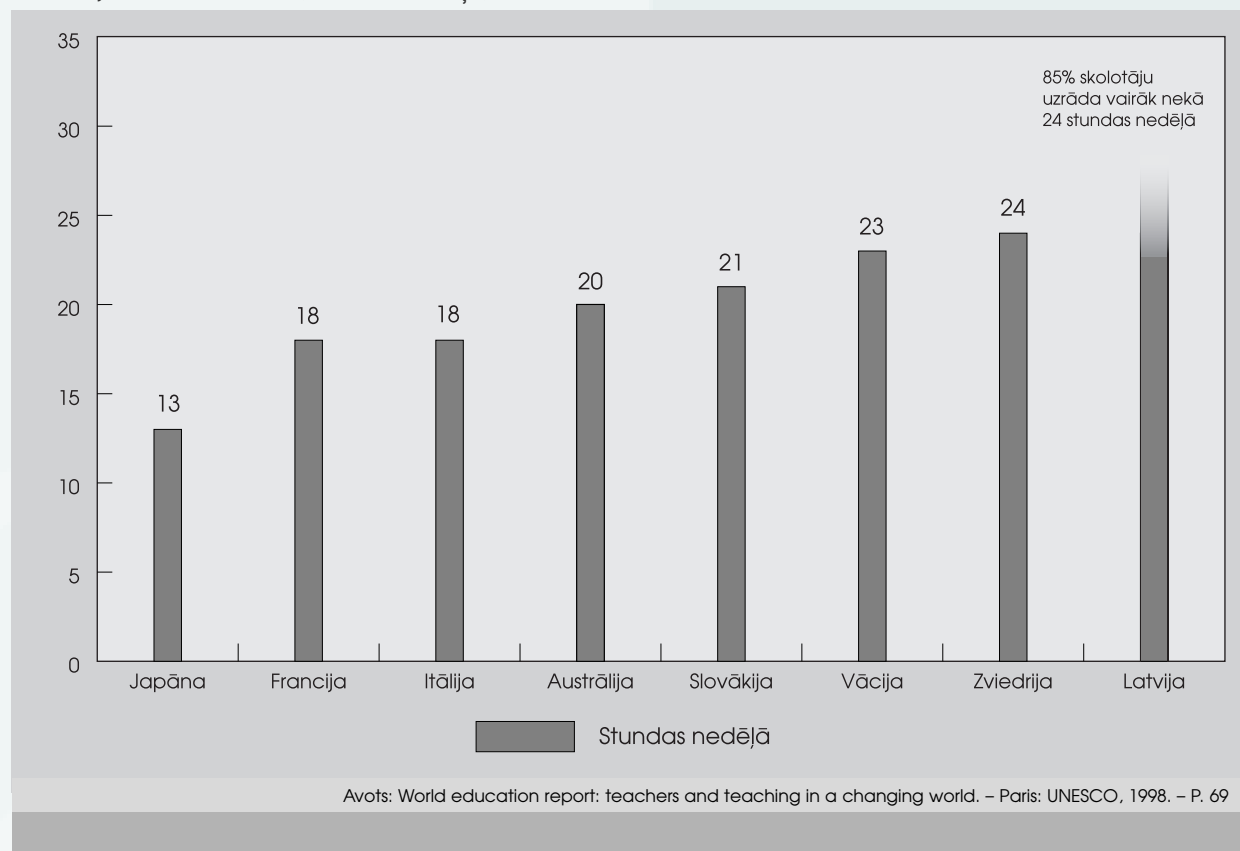
Audzēkņu skaits (procentos) vispārējā vidējā un profesionāli tehniskajā izglītībā

	1989	1997	Procentuālās izmaiņas
Latvija			
• Vispārējā vidējā	32,0	52,1	+62,8
• Profesionāli tehniskā	68,0	46,9	-31,0
Lietuva			
• Vispārējā vidējā	36,7	54,2	+47,6
• Profesionāli tehniskā	63,3	45,8	-27,6
Avots: Hidden challenges to education systems in transition economies. – Washington, D. C.: World Bank, 2000. – P. 115			

Bezdarba līmenis dažādās izglītības grupās Latvijā, 1997 (procentos)

Pamatskolas vai zemāka	19,4
Vispārējā vidējā	20,6
Vidējā profesionālā	15,0
Augstākā	7,7
Avots: Hidden challenges to education Systems in transition countries. Washington, D. C.: World Bank, 2001, p. 121	

Skolotāju mācību darbs (stundas nedēļā)



A Passport to Social Cohesion